

Ravno tako ljudje tudi ne spoznajo še, kakor bi imeli, tečnosti jajc. Ni ga jedila, ki bi več teknilo, kot jajca. Kmetje pa še ne cenijo prav jajc, ker bi sicer gotovo vseh v mesto ne znosili na prodaj, ampak bi jih tudi za dom več prihranili zlasti tam, kjer nimajo nič mesenih jedil. Posebno otrokom, ki bolehajo za bezgavkami ali bramorjem (Skrofeln), kaj dobro dé, ako se jim večkrat mehko kuhano jajce dá.

Obrnimo se še h klaji živinski. Znano je, da navadno velja mrva (senó) za veliko bolje klajo kot otava. Če več pa ima klaja lesenega v sebi, toliko manj redí, — kolikor bolj pa zorijo trave na seno-žetih in kolikor stareje tedaj so, toliko bolj ulesené. Dr. Kaiser je izrajtal, da 100 funtov mrve nima več živeža v sebi kakor 72 funtov otave — in vendar se mrva dražje plačuje kot otava. Da se otava večidel v slabšem vremenu kosi kot senó, in da potem takem večkrat zgubi veliko tečnega, ne more ravno otavi cene jemati; vsaj tudi mrva se spravlja marsikrat v deževnem vremenu. Kar otavi ceno pomanjšuje, je le to, da ni za konjsko klajo tako rabljiva kakor je mrva.

Tako beremo v listu „Natur“. Marsikatero zrno resnice je vmes.

Spomini na deželne zbore.

V deželnem zboru dunajskem

sta bila dva za kmetijsko gospodarstvo jako važna predloga stavljena pa tudi sprejeta.

Eden — poslanca Rufa in tovarišev — se glasi tako-le: „Vlada se naprosi po deželi v doljni Avstriji čedalje bolj občutljivemu pomanjkanju zdravnikov - kovačev (Curschmiede) na pripraven način na pomoč priti.“

Če uže na deželi doljne Avstrije, kjer imajo Dunaj in podkovsko živinozdravsko šolo blizo in kjer so premožni kmetovalci, manjka takih izučenih kovačev, da poleg podkovstva znajo tudi navadne bolezni ozdravljati, pač lahko vsak razume, kako še le v družih revniših deželah manjka takih kovačev, ki so živinozdravski pomočniki, posebno pa v taci deželah, iz katerih kovači ne morejo na Dunaj hoditi se podkovstva in živinozdravstva učiti, ker ne umejo nemškega jezika, brez katerega se dá podkovstvo in živinozdravstvo popolno dobro naučiti. Al prejšnja leta se celó ni mislilo na to, da bi se take šole osnovala tudi za nenemške učence, — vse je bilo v Avstriji le za Nemca narejeno, za drug narod nič, le Madjarov v Peštu niso popolnem pozabili. In zarad te nekdanje vladne nečimurnosti ni skor bilo izučenega kovača v nekaterih deželah in en sam c. k. deželni zdravnik je oskrboval živino cele dežele. In še dandanes smo v Ljubljani doživeli žalostno izkušnjo, da letos mora živinozdravska šola nehati, na kateri so se 30 let izučevali kovači-zdravniki (Curschmiede) ali živinozdravski pomočniki. Če tudi je hvale vredno, da se nastavljajo zadnja leta c. kr. okrajni živinozdravniki, je nasproti vendar dosti očitno, da kaki 4 taki zdravniki so celó redka pomoč lastnikom živine v sili. Če je kovaški mojster še tudi živinozdravniški pomočnik, se to oboje vjema tako dobro in naravno, da imajo taki ljudje zaslužka toliko, da se radi naselijo po več krajih na kmetih.

Drugi v dunajskem zboru tudi sprejeti predlog velike važnosti se glasi tako:

„Vlada se naprosi postavno in veljavno za vse avstrijske dežele določiti, kaj se zadolženemu kmetu brez očitne škode, da popolno na kant ne pride, ne sme eksekutivno prodati.“ Naj sl. vlada dá po različnih deželah raz-

mere malih kmetov preiskavati in najti najmanjši del kmetijske potrebščine, ki ne sme na boben priti. Ko bode na podlagi svojih preiskav vlada našla gradivo za tako postavno, naj jo kot načrt predloži državnemu zboru v obravnavo. — Res želeti bilo bi take postave, ki bi bila res dobrotljiva za revnega kmeta, da popolno ne utone v jezeru svojih nadlog.

Živinozdravska novica.

Pasteurjevo cepljenje vrančnega prisada

se je na Ogerskem v Kapuváru, kjer je asistent Pasteurjev gosp. Thuillier izkušnje delal, sijajno potrdilo. To je za zdravništvo velika sreča, kajti vrančni prisad ali črm (anthrax) je ena najhujših živinskih bolezni, in vendar zdravniki niso vedeli dozdat kake zdatne pomoči. Da pa Pasteurjevo cepljenje proti vrančnemu prisadu prav tako more pomagati kakor cepljenje kóz zoper kozé pri ovcah, bo treba, da slavni Pasteur stopi s svojo iznajdbo tako pred svet, da bode živinozdravnikom popolno jasno, kako jo rabiti.

Ozir po domovini.

Kostanjevica na Dolenjskem.

Zgodovinska črtica; spisal J. L.

To malo mestece je bilo v srednjem veku precejšnje važnosti, in njegov početek je iskati precej zgodaj v srednjem veku.

Blizo Save, ne daleč od ustja Krke v Savo je stalo keltsko (slovansko) mesto Neviodunum, v leskovški fari, tam nekako, kjer ste dandanes vasi Trnovo (Drnovo) in Vihre.

To mesto se imenuje do osmega stoletja, potem pa čisto izgine iz zgodovine.

Utegnili so ga torej Obri (Avari) razdejeti, ali pa morda Bolgari, ki so bili nekoliko let potem, ko je bil Karol Velikega sin, Pipin, potolkel Avare, za kratek čas pridrli tudi v slovenske pokrajine. — Sovražniki so bili pač brez dvombe pred osmim stoletjem ali pa gotovo v tem stoletju razdejali to rimsko-keltsko mesto (municipij) in njegovi stanovalci so si morali drugod zavetja iskati. Varnejši kraji pred neprijatelji so bili otoki sredi Krke, kakoršna sta otok, na katerem Kostanjevica še dandanes stoji, in otok nad Št. Jernejem, kjer stoji grad Otočič (Wördl), dandanes lastnina grofa Margheri-a.

Zgodovina*) nam o Kostanjevici in o Otočiči uže v začetku 13. stoletja govori; da je pa izlasti kostanjevski grad starejši, to nam njegova važnost v istih starih časih spričuje.

Na te otoke reke Krke in ob obala njena so utegnili namreč nekateri stanovniki, izlasti imovitejši pobegniti, in so tu morda iz ostalin starega mesta sezidali si varnejše zavetje. Po preiskavah nekaterih arheologov**) je vodila najbrž ne daleč od Kostanjevice skozi Krakovo (gozd) rimska cesta od štacije „Crucium“ (dandanes Razdrto ali Gruble pri Št. Jerneji) do Neviodunuma. Iz ostankov tega starega rimskega mesta je bilo morda sezidano tako zvano „Gradišče“ pri Malencah (ne daleč od Kostanjevice***); to je bilo obširno zidovje, ki je obsegalo ali obdajalo površje, veliko kacic 8 oral. V tem zidovju je utegnulo

*) Valvazor.

**) Müller „Emona“.

**) Müller „Emona“.

zatorej ljudstvo potem zavetja iskati, ko se mu je bilo nekaj veliko in mogočno mesto „Neviodunum“ na odprtem Krškem polju razdejal. — Enako zavetje je pa imelo ljudstvo tudi na otoku kostanjeviškem, kjer si je bilo gotovo uže zgodaj grad sezidalo in okolo gradú nekaj hišic postavilo.

Slovensko in nemško imé (Landstrass) tega kraja utegneta enake starosti biti. Valvazor si razlaga imé „Kostanjevica“ — in mi ne vemo boljšega razlaganja — iz „kostanj“, kajti verjetno je, da je uže v istih starodavnih časih, ko so Slovenci to mesto utemljevali, tu in v okolici rasel kostanj, kakor dandanes še. „Landstrass“ (e) se je utegnulo mesto pa imenovati po rimski cesti, ki je bila v starem in srednjem veku tod blizu napeljana skozi „Neviodunum“ proti Savi in naprej na Hrvaško. Vsaj so bile rimske ceste v obče tako trdne, da so se v srednjem veku še dobro upotrebljevale, in arheologi nahajajo še dandanes sledóve teh cest, katerim velé Slovenci navadno „stare ceste“, a Hrvati „stari poti“. Sicer se pa v srednjem veku nahaja pisava „Landstros, Landstross, Landtrost, Landestrost“ in Valvazor tolmači besedo z „Landes-Trost“, kakor da bi Konstanjevica za svoje trdnosti voljo bila vsi deželi v tolažbo. Nekoliko bi bilo tudi v tem resnice, kajti v vsi „Slovenski krajini“, kakor se je Dolenjska v srednjem veku imenovala, je bila Kostanjevica v 13. stoletju največi, najbolj utrjeni kraj — in najstarejše mesto.

Početka mestu ali vsaj gradú se vé da ne moremo imenovati, tudi tega ne, kedaj je kraj dobil mestne pravice. Najbrž se je to zgodilo v 13. stoletju, v dóbi njegovega cvetja. Zakaj imenujemo 13. stoletje najvažnejšo dóbo za Kostanjevico, to hočemo v kratkem razložiti.

Prva letnica našega mesteca je 1220. V tem letu je bila namreč fara ustanovljena, in jej za župnika dan duhovnik z imenom Adalbert. (Bližnji večí fari: sv. Križ [prvi župnik Tomaž] in sv. Jernej [prvi župnik Bertold] ste bili kasneje ustanovljeni, obe 1248. leta.)

Lastniki kostanjeviškega gradú v mestu (sedaj farovž in šola) so bili gospodje kastelani kostanjeviški („die Herren von Landstrost“ — Castellani de Landestrost). Tako se na pr. imenujeta 1248. l. brata Henrik in Konrad.

Toda uže v tem času (morda okolo 1250. l.) prišel je grad (se ve da tudi z malim mestecem vred) v last koroškega vojvode Bernarda, ki je bil tudi posestnik Gorenjske in Dolenjske (brez Metliške strani). Za gotovo pa je imel grad v lasti naslednik Bernardov, namreč vojvoda Ulrik 1268. l. Toda gospodje kostanjeviški v tem letu niso bili zamrli, marveč se eden (z imenom Oton*) te stare plemenite rodovine še 1306. l. imenuje.**)

Kostanjevice najvažnejša dóba je bila — kakor smo uže omenjali — 13. stoletje. To pa iz dveh razlogov. Prvič so se v 13. stoletju v Kostanjevici novci kovali, in drugič je bil v ravno tej dóbi tu ustanovljen drugi največi samostan na Kranjskem, kakor nam ohranjeno poslopje še dandanes spričuje svojo nekdanjo čvrstost.

Novci so se na Kranjskem kovali samo v Ljubljani in v Kostanjevici, in to v dóbi koroškega vojvode Bernarda (Bernharda) od 1202. do 1256. l. To pravico je bil Bernard podedoval uže od svojih

prednikov, in potrdila sta mu jo bila nemška cesarja Henrik in Friderik (1231. l., 1232. l.). Bernardovi novci, katerih se je nekaj malo še do današnjega dne ohranilo, so bili nekako posnetki novca, kakoršnega je koval oglejski patrijarh Wolfker 1204. do 1218. leta. Koval je pa vojvoda novce v Ljubljani in v Kostanjevici najbrž 1215. do 1225. leta. V pismih se pa ljubljanski njegov novce („Laibacensis moneta“) omenja l. 1248. do 1274., kostanjeviški (Landestrotensis) od 1252. do 1273. leta.

Kasneje pa se o tem novci več ne govori, na pr. v pismu od l. 1304., ki se je bilo sestavilo menda v Kostanjevici, je uže o oglejskem novci govor.*)

Po ličnosti dela, ki je videti na ljubljanskem in kostanjeviškem novci, sodi se, da so bili njegovi izdelovalci Italijani. V Kostanjevico so pa pozneje prišli delavci iz Bréž (Friesach) na Koroškem, imenitnega kraja koroških vojvod, kajti kostanjeviški novce je po notranji vrednosti in zunanji sliki podoben onemu, ki se je v Brežah koval.

(Dalje prihodnjič.)

Starozgodovinske stvari.

Kje je stal grad Hengistburg?

Spisal Dav. Trstenjak.

(Konec.)

V hengtsberški okolici je stala tudi občina Chrowata, današnji: Kraubath, v fari sv. Nikolaja v Susilu (ss. Nicolaus in Sausal). Ime „Chrowata“ opominja, da so se v oni okolici bili hrvaški Slovenci naselili.

Ta listina nas podučuje, da niso h krščanstvu spreobrnjeni Slovenci salcburške škofije „solitam justam et catholicam decimationem“ odraštovali, kakor v slovenske kraje prišedši Nemci, in ker se v gori omenjeni listini govori o odraštovanju desetine „secundum consuetudinem Sclavorum“, nam to pričuje, da so v prvi polovici 11. stoletja še po vsi zapadni srednji Štajerski Slovenci stanovali. Jedna bamberska listina nam pa celó poroča, da so v oni dóbi še tudi po gornjem Štajerji bili naseljeni.

Nemški kralj Henrik III. je 2. oktobra leta 1048. svoje posestvo v Rothenmannu v paltski dolini daroval bamberskemu škofu. Omenjena listina poroča: „Praediolum Rottenmannum dictum in marchia Gotfridi in valle pagoque palta sitam, Slavonice dictam Cirminah“, in na konci darivnega pisma: „praefatum praedium Rottenmannum sive Cirminah dictum“. — „Cirminah“ je v „Čerminjah“, čermení in červení pomenja: rudeč, roth, zato Rothenmann. Palta označuje: mužo, iz korenike: pal (paliti, zapaliti, verletten, versumpfen) in tudi v venetščini najdemo: paltano, muža, močvirje. Mužnata reka, kraj katere glavno mesto Galicije Lvov stoji, se imenuje tudi po mužnati svoji vodi: Paltev, Peltev. Ker je kralj Henrik pristavil tudi slovensko ime, nam je to dokaz, da so še v Rothenmanu — Čerminjah Slovenci takrat stanovali.

V starem admontskem Saalbuchu (Liber Manuscriptus, IV. pag. 202) sem našel, da je nek: „liber homo Cholomanus“ poklonil svoje posestvo admontskemu samostanu, in to se je po slovenski meri ocenilo — „quod mansum unum Sclavonicum appreciatur“.

Ta „manus“ je ležal „in Treviah“ (Trebje, današnji: Trofayach, trg $\frac{3}{4}$ ure od Vordernberga sto-

*) Vitez kostanjeviški z imenom Oton imenuje se tudi v pismu opata Jakoba tega samostana iz l. 1279., to je morda ista osoba. (Dimitz.)

**) Valvazor.

*) Dimitz.

klošič staro pisavo vzprijel v svoja berila samo zato, ker so se tedaj še premnogi spotikali nad novo pisavo.

Da se piše v drugi izdaji „pesmih“, a vendar „pesmami“ (nm. „pesmimi“), to ni nedoslednost, kakor misli vrli „Kres“, t. j. g. S., ki je prezrl menda na 18. str. drugo kratko opombo: „Pésma, pésem ali po starem „pésem“ (ž.) S tem sem hotel povedati: vse te tri oblike so slovenske; zaradi lepoglasja pisal sem pa zdaj rajši „s pesmami“ nego „s pesmimi“. — Po mojih mislih gledajo zdaj nekateri preveč na „železno doslednost“, a premalo na „lepoglasje“, ki vrže dostikrat (tudi v drugih jezikih) pravilo ob tla. Prav je tedaj: „v pesmih“ in „v pesmah“, „s pesmimi“ in „s pesmami“, „lepih pesem“ in „lepih pesmi“. Pri rabi naj nas pa vodi lepoglasje; samo ne kujmo, za Boga, mile slovenščine po nepotrebnem — v železje! — Železne doslednosti ni in ne more biti tudi sicer v nijednem zgodovinskem berilu, pa ni v nemškem Eggerjevem (ki obsega v dveh zvezkih nad 960 strani, a naše samo 140 strani).

„Pesnik“ in „pevec“ — oboje veljá, kakor: „Dichter“ in „Sänger“ („varietas delectat“).

Ker se je počela knjiga zbog Miklošičeve tedanje bolehnosti in več drugih sitnosti prepozno tiskati, moral sem dajati „imprimatur“ mahom na vsak prvi posnetek; samo zato je ostalo v njej več manjih tiskovnih hib, ki si jih pa popravi lahko vsak dijak.

Hvala vam, gosp. S., še enkrat na resnični blagovoljnosti.

Neblagovoljni g. K. naj pa blagovoli vsaj zapisati si za uhó:

„Nekaj, Télemah, bode velévala lastna ti pamet.“ *)

Ozir po domovini.

Kostanjevica na Dolenjskem.

Zgodovinska črtica; spisal J. L.

(Dalje.)

Vojevoda Bernard bil je tudi velik pospešitelj in prijatelj cerkvam in samostanom. On je bil ustanovil 1234. l. tudi samostan Cistercijenzov v Kostanjevici, in sicer v spomin zmage, katero si je bil pridobil v boji zoper bamberskega škofa Eckberta in meranskega vojvodo. **) Samostan, kjer so živeli menihi po pravilih sv. Bernarda, se je začetkoma imenoval nemški „Frauen-Brunn“ (Zu Unser Frauen-Brunn). Ustanovno pismo (latinsko) o tem samostanu je pa datovano še le iz leta 1248. (1249). Kot priče se med drugimi nahajajo: Tomaž, župnik pri sv. Križi, Oton, župnik v Mokronogu, Bertold, župnik v Št. Jerneji, Engelbert (župnik ali graščak [?]) v Kostanjevici. Ali je bil ta samostan koj v tako velikanskem slogu sezidan, kakor se nam še dandanes dobro ohranjen kaže, ne vemo; verjetno je, kajti izvolil si ga je bil v počivališče sam vojevoda Bernard (umrl 1257. l.), ki je sè svojo soprogo Juto tu pokopan bil.

Bernardov naslednik je bil njegov sin Ulrik, kateri si je bil menda še le stalno prisvojil grad v mestu od kostanjeviških graščakov ali kastelanov.

Po Ulrikovi smrti (1269. l.) prizadeval si je njegov brat Filip (poznejši očač oglejski), da bi si bil prisvojil bratova posestva, katera je po Ulrikovi oporoki prevzel česki kralj Přemisl Otokar. Le-ta je prišel 1270. l. na Kranjsko, vzel v prvem naskoku

Ljubljano, šel takoj pred kamniški in kostanjevški grad, kjer pa ni naletel na nikakoršen upor.

V tem času je imela Kostanjevica gotovo uže naslov mesta in tudi mestne pravice, kar je utegnila vse dobiti od svojega največjega dobrotnika, omenjenega vojvode Bernarda. Mesto je bilo v 14. stoletju toliko važno, da se v zgodovini pri vseh znamenitih dogodkih takoj za Kranjem in Kamnikom imenuje.

Ko je na pr. vojevoda Rudolf IV., utemeljitelj Rudolfovega, ki se je prvi začel namesto gospoda Kranjske vojevoda kranjski imenovati, naredil (1364. l.) dedne pogodbe s Česko, Goriško in drugimi, sedaj Avstriji pridruženimi deželami, morala so tudi kranjska mesta priseči, da se hočejo po teh pogodbah ravnati, in med temi mesti se poleg Ljubljane, Kranja in Kamnika imenuje tudi Kostanjevica. Tudi ona je izdala posebno pismo (hrani se v cesarskem hišnem arhivu), v katerem se zavezuje na omenjene dedne pogodbe. Na pismu je pritisnjen mestni pečat v nebarvanem vosku. Ta pečat ima vkrog ta-le opis: „Sigillum. Civitatis. De Landestros(t).“ Črke so lapidarske in obdane z ovijalnimi črtami. Poslednja črka „t“ (ki morda ne spada neobhodno potrebno k besedi), je obdana z vitico (nekakošnim oklepajem) in je na pečatu naslonjena na znotranjo stran. Na sredi pa kaže pečat mestni zid z odprtimi okroglimi vrati in nad temi dva strešna vrha (Zinnen). Na vsakem konci zidú pa se dvigata enostropna stolpa s čveterovoglenima oknom in nad tema naprej moleči strešni vrhi („Asge-ladene Zinnengallerie“). Vse delo je pločnato in prav okorno. *) Po tem pečatu je soditi, da je bilo mesto v 14. stoletju z zidovjem in stolpi obdano ter kolikor toliko utrjeno. **) — Grad so pa imeli pod vladjo Habsburžanov v lasti Frankipani, veleslavna in imovita stara plemenita rodovina v Primorju in na Kranjskem 1320. l., za njimi gospodje Svibenjski Schär-fenberg) 1329. l., naposled pa mogočni celjski grofje, ki so imeli tu svoje oskrbnike, na pr. od 1388.—1406. l. Alberta pl. Kozijaka. ***) Leta 1430. pa je izročil celjski grof Hermann poleg družih gradov tudi kostanjevški grad avstrijskim vojvodam, v katerih lastnini je stalo, od gradu neodvisno mesto uže prej. Mestu je 1435. l. (22. dne julija) potrdil vojevoda Friderik starejši mestne privilegije, in 28. dne julija istega leta je vojevoda Friderik mlajši podelil Kostanjevici v namestilo kvare, storjene po sovražnikih in nepokornežih (celjski grofje?), letni sejem v nedeljo po sv. Vidu in 14 dni časa za pribežališče (Freiung), to je, 14 dni po tem se je slehern lahko naselil v mestu, ako ga je vzprejelo). — Ko so se vneli vojni prepiri celjskih grofov in avstrijskega vojvode Friderika V., ki so 4 leta (od 1440.—1444. l.) vznemirjali izlasti slovenske dežele začeli so Celjski najprej v krški in kostanjevški okolici avstrijskim podložnikom nagajati. Celjskih grofov oskrbniki so jemali ljudem, spadajočim pod kostanjevsko grajščino, živino in blagó, ter topli jih. Cerkev v Bušechi vasi, nemški Buschendorf (Dübschen-dorf v Dimčevi zgodovini berem za Buschendorf, kajti druge vasi s cerkvijo z enako glasečim se imenom v teh krajih ni), so čisto oplenili cerkvene oprave. Jurij

*) Dimitz.

**) Na levem bregu Krke proti Malencom se v dnu Krke vidi še danes zidovje. Po mojem mnenju je to zidovje nekdanjih trdnjav, a g. Abram, kostanjevski nadučitelj, meni, da je to zidovje od kakovega jeza, ki je branil zemljo trgati, češ, da začetkoma mesto ni stalo na otoku, da Krka še ni na obeh straneh mesta tekla in je druge veje struga pozneje prekopala.

Pis.

***) Valvazor.

*) Po slovenskem prevodu „Homerove odiséje tretji spev“. Prevel V. K. (Glej v „Zori“ l. 1876 na 82. str.) Pis.

**) Valvazor.

Apfaltern, takratni vojvodski stotnik v Kostanjeviru, poročal je vojevodi, da je bil celjski grajski oskrbnik v Krškem vzel vojvodske brodeve pri Cerkljah uže med potovanjem Friderika V. v Jeruzalem.

Po sklenjenem miru (1443. l.) dobili so Celjski grofi Kostanjevico in jo obdržali do 1456. l., namreč do smrti poslednjega celjskega grofa Ulrika II. Potem so jo pa zopet dobili avstrijski deželni knezi, ki so graščino oskrbovali po svojih oskrbnikih, dočim je mesto zaradi starih pravic svobodno bilo. Grad so si bili pozneje pridobili drugi lastniki. L. 1570. si ga je bil od deželnega kneza menda kupil Ivan Bapt. Valvazor, obristmajster ob slovenskih in hrvatskih mejah ter v Primorji.

Za tem Valvazorjem so ga podedovali gospodje Moscon in drugi in naposled ga je kupil kostanjevski samostan. (Valvazor, po katerem smo to posneli, te letnice ne pové.) (Dalje prih.)

Mnogovrstne novice.

* *Naseljencev v Ameriko* je meseca oktobra iz Evrope došlo 39.254. Od teh jih je bilo 18.283 Nemcev (z všteti Avstrijci vred), 5113 Angležev, 3402 Irca, nad 4000 Škandinavcev, 2000 Lahov, 1357 Škotov, 930 Švicarjev, 600 Francozov in 200 Rusov, tedaj največ Nemcev išče živež v družih deželah, Rusi ostajajo pa zadovoljni najbolj doma. — Do 1. novembra je letos v Ameriko se uže izselilo 386.170 oseb iz Evrope, po tem za nad 100.000 oseb več, kakor v istem času lanskega leta.

* *Papirnata kolesa na železnicah* vpeljujejo sedaj v Frankfurtu na Menu na Nemškem. Posebna komisija je po izkušnjah dokazala, da so ta kolesa dovolj trdna, da zavoljo posebne elastične gibčnosti se ne razpokajo in da ne povzročujejo onega nadležnega drdranja. Razen tega so pa še posebno dobra za električne železnice.

Naši dopisi.

Marija-Zvezda pri Banjaluki v Bosni. (Konec.) — V zadnjem listu „Novic“ priporočal sem naseljencem slovenskim Maglaj na Vrbasu za naselitev. Da bodo pa vsakemu znane vse okoliščine zemlje okoli Maglaja, hočem jih tu popisati. Zemlja je dobra, nosi v dobrih letinah 12—16 zrn, ako se količkaj setvi postreže. Stotnik mi je pravil, da še nikjer ni videl tako lepe pšenice, kakoršna je bila pomladi na polju naselnikov. Nek naselnik je poskusil tudi ajdo, in trdil je, da nikdar in nikjer še ni videl tako debele in lepe ajde, kakor je bila njegova. Vode tekoče pa ni v Maglaju; dobre pol ure zadaj je Vrbas precej globoko uže; mline imamo na soparo; vodnjaki z živo vodo se pa prav lahko kopljejo, in 3 sežnje globoke ne usihajo, tudi se ne kalé o deževju, kar sem sam videl to jesen, ko je 14 dni skoro neprestano deževalo, pa je bila voda v vodnjaku, kjer sem stanoval 10 dni, vedno čista in dobra; ako je vodnjak plitev, se vsuša se ve da, in ako ob straneh ni dobro zadelan, se tudi kali in rumení. Kamenje in pesek za zidanje se nahaja poldrugo uro od Maglaja, mečje kamenje tudi dobre pol ure proč. Les za drva dobiva se eno uro daleč v gori ali državni šumi (gozdu), kamor drži dozda slab pot, pa ga namerjajo kmalu popraviti. Tam se dobiva stari les zastonj, leži ga neki vse polno po tleh, ker Bošnjaci panjev niso nikoli domu vlačili, samo veje in vrhove, kar so mogli na konje natovoriti. Za novoposekano drevje se plačujejo neki soldi, nekako desetina vrednosti. To velja tudi o lesu za podstrešja in enake zgrade. Pri Maglaju dobiva se lepa

hraščina, ali smrek in jelk tukaj ni; tak les se pa dobiva pri Jajci, kjer se vsako deseto drevo plača, devet jih je zastonj, pa se zvalé v reko Vrbas, in v plavih jih dva človeka (za 4 gold. plače) pripeljeta do Maglaja, kjer se spravljajo domu. Apno se lahko dobiva, tudi lahko kuha; opeko bi bilo mogoče doma napraviti, pa pol ure proč je tudi na prodaj, po 15 gld. en tisoč; deske se dobivajo iz Gradiške po 19—20 gld. 100 desek po 2 stara sežnja dolzih. Kraj je prijeten ter ima na dve strani gorice, ki so pripravne za vinsko trto. Službo božjo zdaj jaz tam opravljam, in bom, ako bi utegnil drugam oditi, skrbel za družega duhovna. Posebno je še to precej vredno, da se dobiva tukaj zemlja čisto prosta in prazna brez turških kmetov, kateri kupcem povsod težko preglavico delajo. Zemlja je čista, sem ter tje raste kak glog ali trnje, kar pa se lahko in kmalu poruže; dobila bi se za gotov denar po 15 gold. bosanski dan (oralo) ali po 30 gold. avstrijski oral, ker se nekako po dva bosanska dana rajtata za 1 avstr. oral. Vzeti bi se moralo toliko zemlje, da bi se na nji napravil tudi travnik, katerih posebej tukaj ni. Detelja pa posebno dobro dela, ker so jo to leto v taki suši vendar po petkrat sekli.

Kar se tiče cene zemlje, imam dodati še to-le: Turčin, kateri ima svoje posestvo v Maglaju, in ki se boji vojaške suknje, ponudil mi je svojo zemljo, 600 avstr. oralov, po prav nizki ceni; dobil bom od njega 1 avstr. oral vsaj za 23—25 gold.; ker je pa ta ceno znižal, bom lahko tudi druge pritiskal, ter dobil zemljo ne po 30, ampak gotovo po 25 gold.; dobra zemlja, ki se zamore kar s plugom obdelovati, gotovo cenejša biti ne more, zlasti taka ne, ki je čisto prosta brez kmetov; kaka gošča bi se uže še ceneje dobila; ali koliko bilo bi težave in muke ž njo, predno bi se iztrebila!

Kar se tiče toplote tukaj, je to dobro znamenje, da se ozimina seje do božiča; vlani so sejali še po sv. treh Kraljih, kar mi pričajo naselniki, pa je vse prav lepo rastlo ter najlepšo žetev obetalo, da je ni pokončala suša. Letos je bilo žegnansko nedeljo po planinah pač nekaj snega padlo, po ravnini pa ne; o vseh Svetih je zjutraj bila zemlja kakor za pajčino debelo s snegom pobeljena, ki pa je v hipu zginit; zdaj imamo 10 dni prav prijetnih in toplih, da mi na oknu zjutraj ob 7. uri še ni bilo mraza nikoli nad 2 stopinji R. Zima je toraj tu v ravnini navadno kratka in mehka, po brdih in planinah je pa tudi drugačna in ostreja, kakor povsod na visocih mestih.

Z Dunaja 22. nov. (Politične dogodbe.) Danes razglaša „Wien. Zeitung“ imenovanje grofa Kalnoký-a za ministra unanjih zadev in cesarske hiše ter predsednika skupnega ministerstva; najvažnejši pomen tega imenovanja je v veliki politiki ta, da pomeni približanje naše države ruski, in kakor kaže prvi korak k ponovljenji zveze treh cesarjev, to je: mir; za našo notranjo politiko pa pomeni to imenovanje nov propad Andrassy a in levičarjev — in novo vtrjenje desnice zborniške s Taaiffe-om. — Pripoveduje se zanesljivo, da je Andrassy na vse strani vrtal, da bi se bil spravil na odločivno spraznjeno mesto z „neomejeno“ oblastjo — krona pa da je to brez premišljevanja odločno odrekla.

Imenovanje 14 novih, odločno za „desnico“ stoječih udov gospodske zbornice enako kaže, da levičarjem še ne zori grozdje! — Ako se nad to spominjamo hudega udarca, ki bo levičarje še dolgo pekel: imenovanje odločno konservativnega namestnika za Moravsko grofa Schönborna, se lahko trdi, da ima sedanja vlada od zgoraj odločno podporo, in da njeni koraki ne pusté dvoma, kakovi so njeni nameni. — Ali bo to postopanje ministerstva tudi uže kaj vpliva imelo na nasprotno mu armado uradnikov, ne verujem po se-

to polje je moralo preje lastnina biti nekega kneza panonskoslovenskega, ki se je imenoval Čistan. Na to kaže eliptično poznamenovanje kraja: Zistanesfeld, staronemški genitiv, primeri: Baldewines hoven, Pezzilines stetten, Eberwines chirchun, to je: Hof des Baldewin, Stätte des Pezzili, Kirche des Eberwin itd.

Ker osebna imena iz debla čist posebno nahajamo pri starih Moravcih, na primer: Čist, Čistoslav, Čistilo (ime priče, ko je bila od blatenskega kneza Pribine postavljena cerkev blagoslovljena), nam to pričuje, da je Čistan bil moravski Sloven.

Cesar Oton daruje 17. oktobra l. 985. (Ettenstadt) grofu Rachwinu . . . „quindecim mantus regales in villa Razuuai (Razbanje v hoški fari kako malo uro od Maribora) dicta sitos, si ibi inveniantur, si autem ibi inveniri non possunt, in proximis villis, ubi suppleri valeant, tollendos, et in pago Zitilinesfeld vocato.“ („Juvav.“ Anhang pag. 210.) Zitelinesfeld je torej se velelo gornjeptujsko polje od Pohorja do Haloz na desnem bregu Drave, in je tudi ime imelo po prvem koroško-slovenskem lastniku Žetelinu. Pri severnih Slovanih nahajamo osebna imena: Žitor, Žitomir, Žiteslav, Žitian, zaradi sufiksa primeri staroslov. ime: Radelin iz debla: rad. Zistanesfeld in Zitelinesfeld torej niste topični imeni, marveč imeni prvih slovenskih knezov, vladik ali županov, katerim so Nemci posestva vzeli in ž njimi svoje nemške grofe obdarovali.

Ozir po domovini.

Kostanjevica na Dolenjskem.

Zgodovinska črtica; spisal J. L.

(Dalje.)

Kostanjevsko mesto je tekom let, izlasti v srednjem veku, marsikatera nesreča zadela.

Leta 1331. so bili Magjari samostan napadli in ga precéj okvarili. Sejem sv. Vida je Friderik mestu podelil 1435. l. ravno zavoljo kvare, katero je po sovražniku (Turku) prebilo. Turški napadi na Kostanjevico so bili izlasti zavoljo nje lege ob meji pogostni. Tako se je 1469. l. velika truma klatila okolo bližnjega Žumberka in Kostanjevice, ter se vtaborila na št. jernejskem polji. V tem letu so Turki okolo 60.000 Slovencev v sužnost gnali. Leta 1494. so Turki zopet dolenjsko stran pustošili. Nemški cesarji (izlasti Maksimilijan) so bili takrat osnovali vojsko iz tako zvanih „landsknechtov“, ki so bili neznano okorno oboroženi vojniki. Mislilo se je, da se bode teh velikih postav Turek kar vstrašil. Toda od 1200 „landsknechtov“, kateri so Kranjsko v tem letu čuvali in slovenskemu kmetu več hudega nego Turku prizadejali, jih je le malo šlo na Turke, ki so okolo Kostanjevice, Pletirij in Mokric razbijali, a še te so bili Turki polovili. Tudi 1545. l. so Turki v okolici razgrajali, toda v mesto niso mogli predreti.

Zgodovina novega veka se pričinja z verskimi homatijami, in v verskih stvaréh tudi v Kostanjevici ni bilo vse v redu. V mestu samem ne slišimo sicer govoriti o luteranskih krivovercih ali celó o protestantskih predikantih, kakoršni so se nahajali proti koncu 16. stoletja v družih dolenjskih mestih, a bližnja samostana, kostanjevski in pleterski, sta dajala ljudstvu premalo dober izgled.

Leta 1593. je poslal papež posebnega duhovnika — monsignore Fransceco Barbaro se je zval in bil je pozneje oglejski patrijarh — naj nadzoruje cerkve in samostane po Kranjskem.

O kostanjevškem samostanu je izdal naslednje poročilo: „Samostanski red je precéj zanemarjen. Opat ne misli na konfirmacije in benedikcijo, ter poljubno ravna z duhovnim in svetnim blagrom opatiije. Za dušno pastirstvo pripušča slehernega duhovnika, in kar ostaje samostanskih dohodkov po odbitih troških za menihe, to smatra za svoje osobno imetje. Razven tega je mnogo pomanjkljivosti, katere so se odpravile. Ker so se pa razne nedostatnosti uže preveč ukoreninile in je samostansko življenje zeló razpadlo, in ker je moja oblast — tako pravi ta papeževi nadzornik — po tem nadzorovanji pri kraji, zato se mora pač dvomiti, da se bode po mojih naredbah ravnalo.“

Toda še slabše je našel v Pletirjah (kartuzijanski samostan med Št. Jernejem in Kostanjevico pod Gorjanci, ustanovljen po celjskih grofih [Hermanu II.] v letih 1374—1391.). Samostan in cerkev z vsemi posestvi sta bila dana krivovercu za 6 let v najem. Papeževi oglednik je našel na tem svetem mestu samo enega samostanskega brata tega reda; vsi drugi so bili posvetni ljudje, poženjeni in največ krivoverci (luterani).

Vse to se je bilo zgodilo baje da s privoljenjem deželnih knezov in papeža — tako se mu je pripovedovalo; in on sam temu ni mogel v okom priti. S solznimi očmi in brez vspeha je zapustil ta kraj.

Ko so 1615. l. škofovski komisarji po vsi deželi protestantov iskali in jih preobračali h katoliški veri, zasledili so jih bili v Kostanjevici samo 5, in še ti so se menda brez posebnega ugovora vrnili v naročje stare vere.

Poglejmo, kakošno je bilo mesto v Valvazorjevi dôbi (okolo 1680. l.), ali bolje rekoč, kako nam Valvazor mestece opisuje in slika. Podoba njegova nam ne kaže nikakoršnega mestnega obzidja, kakoršno je utegnilo imeti v 13. in 14. stoletji, če smemo to iz takratnega mestnega pečata sklepati. Okolo mesta je videti naslikan samo plot. Na eni strani mesta se vidi cerkev, farna cerkev sv. Jakoba. Podružna cerkev sv. Nikolaja v mestu se je bila v drugič postavila še le po tem, ko je bil Valvazor opis mesta uže v natis dal, kajti v njem pravi: „In der Stadt hat es nebenst der S. Jakobs-Kirchen ein Schloss, aber sonst gar kleine und schlechte Häuser“. Pri opisu fará pa pripoveduje tudi o podružni cerkvi sv. Nikolaja v Kostanjevici. Grad se na sliki dosta ne odlikuje od družih lesenih hiš, katerih je bilo leta 1686 — 81. Toda pomisliti je tu treba, da je bil 1663. l. velik požar, v katerem je razven farne cerkve skoraj vse zgorelo, in tudi podružnica sv. Nikolaja. Popravilo se je bilo zatorej mesto v 23 letih tako, kakor ga je pozneje naš nesmrtni zgodovinar videl, slikal in opisal.

Lepo sliko prinaša Valvazor tudi o samostanu. Takratni samostanski predstojnik je bil prelat Rupert. Življenje samostanskih menihov je moralo biti njega dni prav prijetno, kajti večkrat so se ti s svojimi sosednimi malomeščani v mestu (samostan je namreč zunaj mesta) ne malo pošalili, kakor nam naslednja dogodbica spričuje: Leta 1662. (1. dne avgusta) je vložilo mestno starešinstvo na vicedoma kranjskega grofa Fr. Thurn-Valesassina obširno pritožbo o samostanskih menihih, v kateri se posebno ta dogodba poudarja: Nekateri menihi (v pismu so navedena njih imena) so šli na praznik sv. Jakoba po plesu (!) skozi mesto domov in pri tej priliki meščanskega dečka, Janža Kuharja („Janschen Kuchar“) brez vzroka močno nabili. Deček se je pred njimi umeknil v neko hišo, a menihi so za njim drli, ter hiši okna pobili in duri utrli. Posestnik hiše je potem šel po mestnega sodca. Menihi se na to postavijo s svojimi hlapci in služabniki na most, kjer so se nekako kakor „pol kompanije dragoncev“ s pali-

camí in koli meščanom v bran staviti hoteli. Mestni sodec se je mirno zoper to početje ustavljal, ali eden teh pobožnih očetov (imenom Cvetin) zgrabi mestnega očeta za roko, preteč mu, da bodo njega in druge purgarje v Krko zmetali. Navzlic tem razdražljivim besedam je župan potolažil svoje krotke someščane, da se niso z menihi stopili, marveč kakor pohlevne ovce domu se vrnil. Pritožba pravi naposled, da se meščanom še več družih krivic godí po služabnikih in podložnikih samostanskih, ki so navadno vsak dan natrkani („angethan“). — Na to pritožbo, katero je Dimitz iz vicedomskega arhiva priobčil, niso dobili Kostanjevčani nikakoršnega odgovora, kajti mogočna beseda prelatova je gotovo več izdala nego pritožba borih malomeščanov.

(Konec prihodnjich.)

Slovansko slovstvo.

* *Cesta do Rima a dále do Neapole a Pompeje.* Sepsal Bohumil Hakl, farář v Hořecích. Nákladem Dědictvím ss. Cyrilla a Methoděje na r. 1881.

Pod tem naslovom je nedavno v Brni izišla krasna obširna knjiga, ki opisuje potovanje v Rim leta 1877., ko se je družbica Čehov mudila tudi en večer v ljubljanski čitalnici. V spomin onemu večeru, ki se je v jako lepi vzajemnosti slovanski obhajal z govori in pesmami, je gosp. pisatelj knjigo poslal čitalnici v spominek. Knjiga ta kaj lepo opisuje Italijo in mesta njena, in pa tudi mesta na poti tje. Tudi Ljubljana je popisana na 17 straneh; morebiti podamo prevod čitatelem našim v enem prihodnjih listov. Knjigi pridejan je tudi popis letošnjega romanja Slovanov v Rim od gosp. Fr. Kožuleka, knezoškofa Olomuškega. Priporočamo jo kot drag spomin pa uže sedaj posebno onim, ki so se udeležili romanja v Rim. Dobiva se v knjigarni Karola Winikerja v Brni.

Šolsko slovstvo.

Prvi poduk. Navod za podučevanje na najnižji stopinji narodne šole z ozirom na Razinger-Zumerjev Abecednik za slovenske ljudske šole. Sestavil Iv. Lapajne, ravnatelj meščanski šoli v Krškem. V Ljubljani 1882. Založila in tiskala Ign. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg.

To je naslov novi pedagogični knjigi, ki obsega tale dva oddelka: Prvi oddelek govori o podučevanju na najnižji stopinji ljudske šole, o nazornem nauku, o začetnem čitanju in pisanju, o vkupnem izgovarjanju v šoli, o нравsko-verski odgoji, o šolskem redu ali disciplini, o strahovanju, o petji, o nalogi abecednikov; drugi oddelek kaže: pisanje, čitanje in nazorni nauk (razdeljen v 46 šolskih tednov s primernimi vzgledi za risanje in pisanje). Dodatek obsega osem vzglednih praktičnih poskusov za predvaje. Akoravno je gospod pisatelj, kakor v predgovoru sam pravi, mnogo šolske tvarine v tej knjigi nabral po naših šolskih časopisih (posebno po „Uč. Tovarišu“), vendar moramo reči, da je ta knjiga najboljša in najkoristnejša izmed vseh, kar jih je marljivi gosp. Lapajne še do danes dal na svetlo. Ta „Prvi poduk“ bode dobro služil vsem slovenskim učiteljem, posebno pa tem, ki so se po dosedanjih učiteljskih izobraževalnicah izobraževali po večem le v tujem jeziku; ravno tako pa bode ta knjiga dobro ugajala sedanjim izobraževalnicam po Slovenskem, kjer se uže kolikor toliko bolj ozira na materinski jezik v ljudski šoli. Želimo, da bi se ta koristna knjiga brzo razširila po vsem slovenskem šolskem svetu in hitro razprodala in tako se bode pri drugem natisu potem ogladilo še marsikaj, da bode še boljša in dovršena.

Politične stvari.

Prazno veselje.

V zadnjem listu našem je poročal dopisnik z Dunaja, da je več nemških konservativcev izstopilo iz Hohenwartovega kluba in da so osnovali svoj klub, katerega so krstili „klub središča“. Naš dopisnik je tudi povedal, zakaj so to storili in da to ni nikakor slabo znamenje razsedanja ali drobljenja državnopravne, vladi Taaffejevi prijazne stranke, marveč le poseben korak, s katerim hočejo nemški konservativci doseči potrjenje Lienbacherjeve šolske postave v gosposki zbornici; v vseh drugih zadevah pa bodo hodili in glasovali, kakor do zdaj, s Hohenwartovo avtonomistično stranko.

Ta čin nemških konservativcev so hudo obsodili celó nekateri listi naših gorá, češ, da so ti katoličani ločili se od Hohenwartovcev zato, ker so jim ti premalo katoliški, in da se vzlasti v narodnih zadevah Slovani od njih nimajo nadejati nobene zanesljive podpore; celó tako so sodili nekateri teh listov, da se tem katoliškim Nemcem Hohenwartov klub zdi preveč slovanski, a da oni ne privoščijo Slovanom nobenih narodnih pravic, kakor tudi liberalci nemški ne.

Največ so pa te vode na svoj mlin napeljali razni judovsko-nemški listi ter zagnali velikansk krik, da vladna stranka razpada in se ruši, da grof Taaffe odslej v državni zbornici ne bo imel večine na svoji strani in da se bodo tako Herbstovci zopet pospeli do vladnega krmila. To je bil vrisk v taboru „ustavovercev“, ali ta vrisk je bil prazen, ker — kakor pravi časnik „Tribüne“ — če se avtonomna (Hohenwartova) stranka razdeli še v šest ali deset klubov, Herbstovcem to nič ne koristi, k njihovem klubu ne bo nobeden pristopil.

Taaffejevemu ministerstvu — izvzemši morda edinega ministra Konrada, kateri uže vsem avtonomistom preseda — toraj ta ločitev nemških konservativcev nič ne škoduje; svoj namen z Lienbacherjevim predlogom o skrajšanji obiskovanja ljudskih šol od 8 na 6 let bodo tako dosegli, ker je gosposka zbornica pomnožena s 14 udi konservativne stranke, toraj ima v nji grof Taaffe zdaj uže večino in bo Lienbacherjev predlog lahko sprejet, če bo le Taaffe hotel. Brž ko bo ta predlog sprejet, utegnejo se izstopivši nemški konservativci vrniti v Hohenwartov klub nazaj, če bi to za edinost avtonomistične stranke potrebno bilo.

Kar se posebno nas Slovencev tiče, je morda dobro, da se je to zgodilo. Grof Taaffe, kakor se vsaj do zdaj kaže, si „pomirjenje“ in „sporazumljenje narodov“ drugače misli, nego narodi sami. V tem obziru utegnejo ž njim zadovoljni biti k večemu Herbstovci (nemški liberalci in judje), ker jim še prav nič na noge stopil ni in trpi celó, da državni uradniki mu nasprotujejo in spodbijajo namere njemu dobrovoljne avtonomistične stranke; vsi drugi narodi pa dozda od Taaffejeve politike nimajo družega, kot golo vero v njegovo dobro voljo, pa tudi ta vera se pri nekaterih, posebno pri Slovencih, uže hudo majé, ker ni videti nikakoršnih izdatnih dejanj. Najhujša oteklina po prejšnjem ministerstvu je liberalna šola, ta skli vse narode, Nemce, Slované in Lahe; in ravno ministerstva za uk načelnik je baron Konrad, od katerega v tem obziru ni nadjati se nobene zboljšave in ki je v sedanjem ministerstvu podoben črni ovci med belimi. Nemški konservativci dobro vedó, da njihovih namer o zboljšanju šolstva in olajšanji šolske dolžnosti Konrad ne bi podpiral, in da, če jih prav tudi gosposka zbornica sprejme in cesar postavo potrdi, bo Konrad kot najviša izvrševalna oblast vendar kolikor toliko storil, da bi se namen postave ne dosegel popolnem ali vsaj tako brž ne.

jajo selišča na desetletne obroke po 5—10 gold. oralo. Tedaj se sme računati poprečna cena 5—7 gold. oralo ali selišče s 112 orali stane poprek 560 do 800 gold.

Severo-amerikanske združene države so prodale l. 1875. selišč 3·2 milijonov oralov, leta 1877. pa 5·2 milijonov oralov, leta 1878. pa se je prodalo celó 14 milijonov oralov omenjenih selišč, nastalo tedaj 125.000 novih krepkih kmetij, katere imajo uže sedaj v 32 državah severo-amerikanskih združenih držav posebno varstvo, in to tako, da po takih kmetijah in njenem inventarju (živina, orodje in stroji) ne sme seči noben upnik.

Za šole se odmeri v vsakem novem krogu, ki 16.128 oralov obsega, 448 oralov, kateri so nedotakljiva šolska zaloga; in leta 1876. se je uže zračunalo, da so za šole odmerjeni tam prostori bili tako veliki, kakor vsa Angleska (Velika Britanija).

Osnova ameriškanih kmetij, obdelovanje polja sploh s stroji, in druge okoliščine, ki poljskim pridelkom odpirajo pot na trg, nam bodo pokazale, kako velikansko napreduje ameriškano poljedelstvo.

(Dalje prihodnjič.)

Šolske stvari.

Poziv!

Slovensko slovstvo v obče napreduje, in tudi šolska literatura po Slovenskem ne zaostaja. A slovensko šolstvo zasluži danes še večje pozornosti, treba bo tedaj na tem polji še z večimi koraki napredovati. V pospeh narodnega našega slovstva in v pomnožitev slovenskega pedagogičnega slovenstva nameravajo podpisani s tem nekoliko pripomoči, da so se odločili, izdati leto za letom pod naslovom

„Pedagogični letnik“

knjigo, katera bode na kaci 200 stranéh velike osmerke prinašala raznovrstnega šolskega blaga.

Teoretični del bode obsegal temeljite spise iz šolskega in učiteljskega življenja sploh, razprave o raznih važnih šolskih in učiteljskih vprašanjih, razmotrovanja pedagogičnih in didaktičnih načel. Praktični del bode pa zadrževal izborne članke o splošni in posebni metodiki, razpravljaj obravnavanja o vseh predmetih sedanje ljudske šole, nekoliko z ozirom na predpisane učne načrte, največ pa na podlogi pridobljenih skušenj, lastnih in drugih. Sploh naj bi nam učiteljem „Pedagogični letnik“, ki utegne v dodatku imeti poleg šolskih migljejev in naznanil tudi imenik vseh slovenskih učiteljev in šol z dotičnimi plačami, sčasoma nadomestoval slovensko pedagogiko in metodiko, katero tako težko pogrešamo.

Da pa ta svoj sklep izpeljemo, potrebujemo obilne podpore. Zato si dovoljujemo vabiti vse p. n. učiteljsvo in šolske prijatelje po vsem Slovenskem v obilno naročevanje in sodelovanje. Naročnina stane 1 gold. (kasneje bode cena knjigi večja) in naj se blagovoli pošiljati do 1. aprila 1882. g. Božidaru Valenti, nadučitelju v Krškem.

Šolski pisatelji pa naj izvolijo svoje izvirne izdelke (prevodi se ne bodo sprejemali) poslati do 1. junija 1882. g. Iv. Lapajne-tu, ravnatelju meščanske šole v Krškem.

Čisti dohodek pri razprodaji te knjige, ki izide v bodočih velikih počitnicah, se bode razdelil med

pisatelje, zaradi tega se bode poslana tvarina natanko pretresovala in skrbno izbirala.

V Krškem 1. decembra 1881.

J. Bezljaj,
meščanski učitelj.

Fr. Jamšek,
nadučitelj v Rajhenburgu
na Štajarskem.

J. Lapajne,
šolski ravnatelj.

J. Ravnikar,
ljudski učitelj.

B. Valenta, nadučitelj.

Ozir po domovini.

Kostanjevica na Dolenjskem.

Zgodovinska črtica; spisal J. L.

(Konec.)

V mestni kroniki se za Valvazorjevih dni vedno toži o nesrečah, ki so leto na leto mesto zadevale, zdaj slaba letina in dragina, zdaj požar in povodenj, zdaj zopet vkvartiranje vojaščine ali napad uskokov iz bližnjih Gorjancev. Na priliko:

Leta 1662. je bila sila huda zima, da je skoraj vsa setev zmrznila, poleti je pa toča na polji in v vinogradih vse potolkla.

Leta 1663. (17. dne aprila) je pogorelo 38 hiš s komunom (Komaun, občinska hiša) in s cerkvijo sv. Nikolaja vred.

Leta 1664. je bila dragina.

Leta 1666. velika suša, da si je meščanstvo žito iz daljnih krajev dovaževati moralo.

Leta 1666. je bilo zaradi letne suše in jesenskega mraza zeló slabo vino.

Leta 1671. se je pridelalo tako malo žita, da so ubogi ljudje od lakote mrli.

Leta 1674. je hudobnež mesto zažgal, da je 17 meščanskih hiš zgorelo in se nad 2000 gold. kvare učinilo.

Leta 1675. je bila zopet slaba žitna in vinska letina, da so ljudje skoraj od glada mrli.

Leta 1681. je bila velika povodenj, da je voda meščanom pri oknih vèn in noter tekla, mnogo živine potopila, in narastla Krka na polji obilo kvare napravila.

Leta 1684. je v mestu mnogo živine pocepalo.

Zatorej se nikakor ni čuditi, če je mesto v 18. stoletju tako opešalo, da so se mu še njegove mestne pravice odvzeti hotele. Leta 1757. je takratna deželna vlada, tako imenovana c. kr. reprezentacija, predlagala pri dvoru, da bi se Kostanjevici in drugim „slabim“ mestom pravice odvzele, mesta prodala in da bi prosti meščani postali navadni podložniki (kakor graščinski kmetje). Cesarski odlok od 24. dne septembra istega leta je pa ta originalni predlog zavrnil, rekoč, „da je mnogo na tem za občno dobro, da se ohranijo mesta deželnega kneza“. „Ako mesto Kostanjevica“ — tako dalje slôve odlok — „ne more svojih pravic nasproti zatiškemu samostanu braniti, bodi si, da je prenevedno, preponižno ali nesposobno, naj pa reprezentacija (deželna vlada) postavi komisijo, ki bode to stvar poravnala, in mestu naj se dá zagovornik (fiscus), ki bode njegove pravice zastopal“.*

Za vlade cesarja Jožefa II. je bilo (leta 1780.) na Kranjskem še 15 samostanov. Od teh je bilo od leta 1786. razpuščenih 11. Ta vsoda je bila z dekretom 3. dne januarija 1786. l. zadela tudi kostanjevski samostan. Čista imovina tega razpuščenega samostana je znašala 168.758 gold., kar je porabila vlada (kakor tudi imetje družih razpuščenih samostanov) v ustanovitev re-

*) Dimitz iz vicedomskega arhiva.

ligijskega fonda, iz katerega se plačujejo posvetni dušni pastirji.

Oprava iz velike samostanske cerkve se je po nekoliko razdelila sosednjim cerkvam, po nekoliko pa se je poizgubila in zanemarila.

Velikanske orglje je dobila na priliko cerkev na Raki. Samostanski prostori rabijo dandanes v pisarne c. kr. uradom in v stanovanje uradnikom.

V Kostanjevici je bil rojen Anton Makovič,*) v minolem stoletji magister anatomije in kirurgije, ter zdravnik v Ljubljani. Priobčil je v slovenskem in nemškem jeziku: „Vprašanja in odgovore o kirurgiji.“

O cerkveni in šolski povestnici kostanjevski priobčujem naposled še nekaj drobtin iz peresa gosp. nadučitelja Abrama: „Podružna cerkev sv. Martina, katero Valvazor pri opisovanju fará imenuje, je stala v mestu, nasproti hiši g. Al. Gača. Poslopje še stoji, pa je predelano v hišo, ki je zdaj lastnina gosp. Engelb. Šušteršiča. Krstne knjige naše župnije segajo nazaj samo do l. 1723.; prejšnje so gotovo zgorele pri kacem požaru, katerih je bilo mnogo v Kostanjevici. Fara je obsegala do Jožefovih časov samo Kostanjevico in bližnji vasi: Sajevec in Malence. Vse druge vasi so pripadale k fari št. jernejski in celó naše predmestje onkraj mosta. Dolšce, Globočice in 3 hiše iz Orehovca so bile pridružene pa k sv. Križu. — Sedanji farovž in šola — nekdanji kostanjevski grad — je mesto kupilo po dražbi l. 1793. za 562 gold. — Cerkev Matere Božje na Slinovcah, ki je zdaj kostanjevska podružnica, so Cistercijenci zidali in dokončali l. 1778.; a poleg njestojeca kapelica, tudi M. B. posvečena, je bila narejena l. 1759. Vendar je na nje mestu utegnili stati prej druga iz prejšnjih stoletij, kakor pripoveduje ustno izročilo.

O kostanjevski šoli se ne more mnogo poročati. Svojega poslopja šola nikoli ni imela. Prvi učitelji so bili najbrž menihi Cistercijenci. Po njih odhodu morali so Kostanjevčani sami za šolo skrbeti. Potikali so jo po raznih hišah, naposled so jo vteknili v farovž, kjer je bila župnikova kašča.

Pa tudi tu jej ni bilo obstanka; odkazali so jej prostor, kateri je služil prej župniku za shrambo sená. — Prvi učitelj (orgljavaec in cerkovnik ob enem) je bil neki Kračman, za njim Gradišnik, rojen v Kostanjevici. Temu je bil naslednik Andrej Kančnik, znani ljudski poet. Zložil je pesem o „hudobni ženi“, katero je bil v Kostanjevici vstrelil. Imena družih kostanjevskih učiteljev do l. 1865. so: Štritar, Šinkovec, Vranič, Trček, Šinkovec (v drugič od l. 1827. — 1865.). Poslednjič je bil 11 let slep, pa je vendar še nekoliko učiteljaril. V Kostanjevici si je bil napravil domačijo in umrl tam 1876. leta.

Slovstvene stvari.

Nekoliko besed o potni torbi

gosp. prof. Erjavca v letopisih „slov. Matice“.

V listu 13. „Novic“ t. l. izrekel sem željo, da bi g. profesor Erjavca, ki po Goriškem svetu manj znane besede nabira in v letopisih slov. Matice priobčuje, našel trudaljubnih posnemavcev. Res, prekoristno bi bilo, ko bi tudi po drugih slovenskih, sosebn po goratih krajih, recimo po Rovtah, okoli Idrije, Vrhnike in drugod kdor ima čas in veselje za to, zapisaval in razglašal besede, katere v slovenskih knjigah in novinah niso navadne. Ali če hočemo imeti kako korist

*) Kleinmayr „Zgodovina slov. slovstva“.

odtod, moral bi jih — z ozirom na nezanesljivost gorijskih ust — vsekakor poprej kdo raztolmačiti ter razodeti jim pravo podobo, kakor je to v gori omenjeni potni torbi največ sijajno izvedel g. Levstik, kateri vé glas slovenski etimologiji, kakor malokdo; in reči bi se smelo, da vprav etimologija je njegovo pravo področje, na katerem utegne slovenski stvari največ koristiti. Zadovoljiti bode se tukaj — to se vé da — z večjo ali manjo izvestnostjo in vsake tmine o postanku te ali one besede nihče ne razjasni.

Vsako besedo, bodi i neslovenske korenike, bilo bi zapisati in ogledano po etimologični strani vtloviti slovarju, naj se tam najde o potrebi kakega pojasnjenja, naj jo najde — ako nihče drugi — kak sodni tolmač, ki ga sosebn idiotizmi včas utegnejo v največjo zadrego spraviti. A predno se katera taka najdenka vvede v knjigo, v slovstvo, treba jo bode na vsako stran pretehtati, če se slovenščini res prilega, in če ji je res potrebna: recimo za kako odličico (nuanso), — da ne bi morebiti izpodrivala uže znane boljše in drugim slovenskim jezikom bližje besede.

In ker sem tudi jaz — leta 1872 zarad bolehnosti bivajoč v Loméh pri Črnem Vrhju (nekako v sredi med Idrijo, Ipavo in Logacem), kjer sem rojen,*) — zapisal nekaj takih besed, naj smem najpred na dan s tem mojim res malim prispevkom.

Pravijo Lomčani:

Priklati živinče = zaklati bolno živinče, katero bi itak poginilo, — da manj trpi. Les se z gore spravlja ali na val (izgvav), če se zavalí po drči (drča = Riefe), ali pa s konca, če se pahá.

Hleniti nogo, verstauchen.

Robaniti = ropotati.

Raklja = kol za vinsko trto.

Rožanec = lesen podboj (gl. potno torbo).

Šetaviliti okoli = motoviliti, (potna torba golomišiti).

Palina = pobeljena ranta zemljemerska na kaki višavi.

Takišen = tiste sorte (vrste).

Iverje, coll. n. = kar odletuje, ko se drevo posekava, a tesarski odpadki so trske.

Grablje sestojé iz locnja (enega ali dvojnega), čeljusti, zôb in grabljevišča.

Mèzgi, màzgi (mezeg-zga, polugl.) = klinci vprečni med dogami, da je posoda trdneja; taka posoda se po tem imenuje zmezgèna (sic! od zmezgiti).

Nabran ovratnik, couvriert.

Kučemajka, Jope.

Ogrinjavka pri ženskih, Umhängtuch. Žensko oblačilo, če je s cela, ima: rokave, život in krilo.

(Dalje prihodnjič.)

*) Rojen bode tukaj najbržé ta ali oni debelo podčrtal, češ, da je slovnišk pogrešek. Gotovo si namreč, dragi čitatelj, uže zapazil, da nekateri naših pisateljev zdaj več ne pišeje: ta je rojen, ta se je rodil tam in tam, ampak dosledno: porojen je, porodil se je. Stvar je res prevažna in tudi pretežka, da bi se kar tako pod zvezdico (*sub asterisco*) hotela rešiti. Samo toliko bodi rečeno tukaj, da — dokler bode Slovenec, kateri je tako srečen ter o gramatiki nič ne vé, smel reči, n. pr.: To je pisano tega in tega dne, ta hruška je cepljena ta in ta čas, in nasproti, dokler bode sloveč slovničar smel zapisati: Drži se, kakor da je bil svarjen (*als wäre er ermahnt worden*), — dotle bodem i jaz smel pisati: rojen sem, in ne porojen, kar je neslišano in nekako neznano. A da so glagoli: cepiti, pisati, svariti, imperfektivni, to trdneje stoji, negoli pri glagolu: roditi.